

UDK:94.5

Ravshan DJURAYEV,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti, PhD

TDSHU professori S.Shadmanova taqrizi asosida

THE STATE OF LIVESTOCK IN THE UZBEK SSR IN THE 60S-70S OF THE 20TH CENTURY

Annotation

Since ancient times, animal husbandry has satisfied the population's daily needs and played an important role in the development of certain branches of crafts. During the Soviet era, livestock farming became one of the main sources of food for the population and raw materials for the light industry. In the 1960s-1970s, the process of obtaining and processing livestock products proceeded differently. In particular, in the 1950s, more attention was paid to this area, and by the 1970s, projects aimed at increasing the production of meat, milk, hides, animal intestines, and other products began to be implemented. The article discusses these matters.

Key words: Soviet power, animal husbandry, World War II, national economy, horse breeding, cattle, pastures, fodder.

СОСТОЯНИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА В УЗБЕКСКОЙ ССР В 60-70-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Аннотация

С древних времен животноводство удовлетворяло потребность населения в товарах повседневного спроса и играло важную роль в развитии некоторых отраслей ремесленничества. В советское время животноводство стало одним из основных источников продовольствия для населения и сырья для легкой промышленности. В 1960-1970 годах процесс получения и переработки продукции животноводства протекал по-разному. В частности, в 1950-х годах этому направлению уделялось больше внимания, а к 1970-м годам начали реализовываться проекты, направленные на увеличение производства мяса, молока, кожи, кишок животных и другой продукции. В статье обсуждаются эти вопросы.

Ключевые слова: Советская власть, животноводство, Вторая мировая война, народное хозяйство, коневодство, скот, пастбища, корм для земли.

XX ASRNING 60-70-YILLARIDA O'ZBEKISTON SSRDA CHORVACHILIK HOLATI

Annotatsiya

Qadimdan chorvachilik aholining kundalik ehtiyoj mollariga bo'lgan talabni qondirgan va hunarmandchilikning ayrim tarmoqlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Sovet davrida chorvachilik aholi uchun oziq-ovqat va yengil sanoat uchun xomashyo beradigan asosiy manbalardan biri bo'lib qolgan. 1960-1970-yillarda chorva mahsulotlarini olish va ularni qayta ishlash jarayoni turlicha kechdi. Jumladan, 1950-yillarda bu yo'nalishga e'tibor ko'proq berila bo'lib, 1970-yillarga kelib go'sht, sut, teri, chorva ichaklari hamda boshqa mahsulotlarni ko'paytirishga qaratilgan loyihalar amalga oshirila boshladi. Maqolada shular haqida mulohaza qilinadi.

Kalit so'zlar: Sovet hokimiyati, chorvachilik, ikkinchi jahon urushi, xalq xo'jaligi, yilqichilik, qoramollar, yaylovlar, yer ozuqasi.

Kirish. KPSS Markaziy Komiteti va SSSR Ministrlar Soveti 1966-yil 16-mayda "Ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirishdan kolxozchilarning moddiy manfaatdorligini oshirish to'g'risida"gi 372-sonli qarori qabul qilingan edi[1]. Ushbu qarorga ko'ra mamlakatdagi har bir kolxozda kolxozchilarga kafolatlangan mehnat haqini tegishli kategoriyalardagi sovxoz hodimlarining tariff stavkalariga baravar keladigan qilib to'lash usulini joriy qilishni va ularning ish haqlari yetishtiriladigan mahsulot miqdori va sifatiga bevosita bog'liq qilib qo'yilishi belgilangan edi. Ushbu qaror O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining 1966-yil 28-iyuldagi 393-sonli qarori bilan ma'qullangan edi. Qarorga muvofiq barcha ishlar ishning murakkabligiga, ma'suliyatligiga, sermehnat bo'lishiga qarab sovxozlarda qo'llaniladigan tariff setkalari razryadlariga taqsimlangan. Ot qo'shib va qo'l kuchi bilan bajariladigan hamda mexanizatsiyalashtirilgan ishlarining normalari mutaxassis va kolxozchilarni keng qatnashtirib tartibga solindi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bunday tartib chorvachilik sovxozlariga ham nisbatan qo'llanilishi belgilandi. Jumladan, har 100 ta sovliqdan kamida 95 qo'zi olib, ularni onasidan ajratguncha omon saqlaganlik uchun shu sondan ortiq omon saqlangan qo'zilar qiymatining ellik foizigacha bo'lgan qismi, plandan oshirib olingan qorako'l teri uchun plandan ortiq olingan mahsulot qiymatining ellik foizigacha, plandan oshiq qirqib olingan jun uchun oshirib olingan jun qiymatining ellik foizigacha qo'shimcha oylik yozilishi belgilangan edi. Katta qo'ylarni 97 foizdan ortiq omon saqlagan cho'ponlar uchun qo'ylar qiymatining ellik foizini to'lab berish majburiyati yuklangan edi. Undan tashqari cho'ponlar brigadasiga natura bilan qo'shimcha ravishda quyidagilar berilishi belgilandi. Agar yil boshiga bo'lgan har 100 sovliqqa onasidan ajratish vaqtigacha 95

tadan 100 boshgacha qo'zi o'stirilgan bo'lsa har o'ninchi qo'zi va 100 sovliqqa onasidan ajratish vaqtigacha 100 dan ortiq o'stirilgan har beshinchi qo'zi, egizaklik biostimulyatori ishlatilgan qo'y otalarida esa har 100 sovliqqa 100 tadan ortiq o'stirilgan har o'ninchi qo'zi berilgan[3].

Tadqiqot metodologiyasi. Qorako'l qo'ychiligidagi qo'zilar onadan ajratish vaqtiga yuzta sovliqqa qancha ishga yaroqli qo'zi chiqqanligini hisoblashda terisini olish uchun so'yilgan qo'zilar hisobga olinadi, basharti urg'ochi qo'zilar o'stirish to'g'risidagi planli topshiriq bajarilgan bo'lsa, bu qo'zilar hisobga kirmagan. Yil davomida 97 foizdan ortiq omon saqlangan kata qo'ylardan va onalaridan ajratilgandan keyingi yosh qo'ylardan yarmi berilgan. Katta bo'rdoqi qo'ylarga hamda onalaridan ajratgandan keyin o'tlatib semirtiriladigan yosh qo'ylarga qarovchi cho'ponlarga, boqib yoki o'tlatib semirtirish davri badalida to go'shtga topshirguncha plandan ortiq qo'shilgan vaznining ellik foizigacha qadar natura holda berilgan.

Tahlil va natijalar. Cho'chqa boqiluvchi sovxozlarda esa quyidagicha qo'shimcha haq berilishi belgilangan. Rejani oshirib bajarganligi uchun plandan oshirib olingan mahsulot qiymatining ellik foizigacha berilgan. Shuningdek, asosiy va bir marta bolalatiladigan urg'ochi cho'chqalarga ikki oylikkacha bo'lgan cho'chqa bolalari bilan birga qarovchi cho'chqaboqarga-asosiy urg'ochi cho'chqalardan onadan ajratishgacha tirik vazni 12 kilogrammdan kam bo'lmagan va bir marta bolalatiladigan urg'ochi cho'chqalardan tirik vazni 10 kilogrammdan kam bo'lmagan cho'chqa bolalari olish va o'stirish planini oshirib bajarganlik uchun yozilgan. Katta-katta turkum bo'rdoqi cho'chqalarga qarovchi cho'chqaboqarga, basharti mexanizatsiyalashtirilgan ustanovkalar ishlatilsa, semirib qo'shilgan vazn planinini oshirib bajarganlik uchun plandan ortiq

qo'shilgan vaznning xarid narhidagi qiymatidan 20 foizgacha qo'shimcha haq to'lanishi belgilangan edi. Barcha jins va yoshlardagi turkum cho'chqalar boqilayotgan cho'chqa fermalarida qo'shimcha haq plandan oshirib olingan mahsulot, cho'chqa bolalari va semirib qo'shilgan vazn uchun yozilgan. Shuningdek, material pul sarflarni tejaganlik uchun, tejalgan bevosita sarflar qiymatining ellik foizi to'langan.

1966-yil 29-iyulda O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining "Chorvachilikni yanada rivojlantirish va nasl-uruchitish ishlarini yaxshilash choralarini to'g'risida"gi 405-sonli qarori qabul qilingan[2]. KPSS XXIII syezdi tomonidan 1966-1970-yillarda xalq xo'jaligini rivojlantirishning besh yillik plani yuzasidan qabul qilingan direktivalarda chorvachilikni rivojlantirishning muqarrar sur'atlarini vujudga keltirish, jamoat chorvachiligining iqtisodiy jihatdan samarali bo'lishini yanada yuksaltirish, chorva mollarining mahsuldorligini oshirish, mol ozuqasi bazasini mustahkamlash asosida mol tuyog'ini ko'paytirish yo'li bilan go'sht, sut, tuxum, jun yetishtirishni ko'paytirish zaruriyati belgilangan.

Respublika kolxoz va sovxozlari KPSS Markaziy Komitetining 1965-yil martdagi Plenumida tuzib chiqilgan iqtisodiy tadbirlar sistemasini izchillik bilan amalga oshira borib, o'tgan yilda chorvachilikning mahsuldorligini bir qancha oshirishga va chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishni ko'paytirishga erishdilar, ekinlarning strukturasi birmuncha yaxshilandi va bedapoyalarning maydonini kengaytirdilar. Keyingi yillar mobaynida ko'p kolxoz va sovxozlarda chorvachilikni ixtisoslashtirish va chorva mollarining sifatini o'zgartirish ishlari olib borildi, mollarni sun'iy qochirish usuli joriy qilinishi natijasida chorva mollarining nasl sifati bir muncha yaxshilandi. Ammo, ko'pgina kolxoz va sovxozlarda chorva mollarini mukammal boqish va to'g'ri asrash ishlari yaxshi tashkil qilinmagan, nasl urchitish ishlariga yetarli darajada e'tibor berilmagan, nasldor qoramollarning salmog'i past, chorva mollarini sun'iy qochirish usuli yetarli darajada va yaxshi ravishda amalga oshirilmagan, podani to'latish uchun yosh molni, ayniqsa buzoqlarni ko'plab o'stirish yaxshi yo'lga qo'yilmagan, zootexnik tadbirlar o'z holiga tashlab qo'yilgan, bu esa, chorva mollarining mahsuldorligi pasayishiga sabab bo'lgan va go'sht, sut va boshqa chorvachilik mahsulotlari yetishtirishning ko'payishi sekinlashgan. Davlat nasl urchitish zavodlari va naslchilik xo'jaliklari o'z ishini yaxshilash borasida muhim rol o'ynagan bo'lsa ham, o'z oldida turgan muhim vazifalarni muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirish uchun zaruriy shart-sharoitlarga ega bo'lmagan. Respublikada qoramol urchitadigan nasl zavodlari va reproduktor-nasl urchitish xo'jaliklarining soni yetarli emas edi. Nasl urchitish xo'jaliklarining ko'pchiligida chorva mollari mukammal boqilmaydi va noqulay binolarga joylashtirilgan, mehnat talab etuvchi jarayonlar yaxshi mexanizatsiyalashtirilmagan, seleksiya ishlarining planlari yo'q. Chorva mollarining istiqbolli nasllari ko'paytirish uchun aniqlanmagan, zavodning o'ziga xos bo'lgan chorva mol tipi vujudga keltirilmagan, qorako'lchilikda va sergo'sht, seryog', serjun qo'ychilikda nasl urchitish ishlari o'z holiga tashlab qo'yilgan edi. Ko'p xo'jaliklarda asossiz ravishda turli nasl mollari ko'paytirilgan, bu esa nasl urchitish ishining chalkashib ketishiga sabab bo'lgan va ishning saviyasini pasaytirib yuborgan.

Nasl ishlari va chorva mollarini sun'iy qochirish davlat stansiyalari yillar davomida tashkiliy jihatdan mustahkamlanmagan bo'lib, ular yangi jihoz va uskuna, transport vositalari bilan yaxshi ta'minlanmagan, malakali kadrlar yetishmovchiligi mavjud bo'lib, shu sababdan chorva mollarining sifatini yaxshilash ishlarini amalga oshirishda kolxoz va sovxozlarga yetarli darajada yordam ko'rsata olmagan. Chorva mollarini sun'iy qochirish texniklari ko'pgina xo'jaliklarda yetarli darajada malakaga ega bo'lmaganlar, ularning qo'nimsizligi, transport bilan ta'minlanish darajasining pastligi muayyan muammolardan biri bo'lgan. Zootexnik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish ishlari yaxshi yo'lga qo'yilmagan edi.

Qorako'lchilik, chorvachilik va veterinariya ilmiy tekshirish institutlari hamda ularning eksperimental bazalari nasl urchitish, chorva mollarini sun'iy qochirish ishlarini yaxshi yo'lga qo'yishda, urg'ochi mollarning qisir qolishiga qarshi kurashishda

kolxoz va sovxozlarga, davlat nasl urchitish stansiyalariga, davlat nasl urchitish xo'jaliklariga yetarli darajada yordam bera olmagan, nasldor chorvachilikning asosiy amaliy masalalarini kam o'rganishgan, nasl tajribasi va nasllarni iqtisodiy jihatdan baholash, qo'chqor, buqa, takalarning nasldorlik sifatini tekshirish ishlarini olib bormagan edi. Bularning hammasiga O'zbekiston SSR Qishloq xo'jaligi ministrligi, Qoraqalpog'iston ASSR Ministrlar Soveti, viloyat va tuman ijroiya komitetlari chorvachilikdagi nasl urchitish ishlariga yetarli darajada e'tibor bermagan. Qisqa muddat ichida chorva mollarining mahsuldorligini keskin ravishda oshirish va chorva mahsulotining tannarxini kamaytirish imkonini beradigan bu muhim ishga nopisandlik bilan qarayotgan rahbarlar ko'pchilikni tashkil qilgan.

O'zbekiston SSR Ministrlar Soveti yerdan foydalanishni yaxshilash tadbirlarining amalga oshirilishi, paxta va bedani almashlab ekishni joriy qilib, dehqonchilik madaniyatini yuksaltirish, chorvachilikning ozuqa bazasini mustahkamlash uchun haqiqiy shart-sharoit yaratib berishini inobatga olgan holda, chorva mollarining naslini takomillashtirish, respublikaning hamma xo'jaliklarida nasl urchitish ishini tubdan yaxshilash yo'li bilan kam mahsuldor hayvonlarni yuqori mahsulot beradigan hayvonlar bilan almashtirish, yetishtirilayotgan mahsulotning tannarxini arzonlashtirish ishida hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi qayd etilgan edi[4].

Yuqoridagi muammolarni manzilli hal qilish maqsadida kolxoz va sovxozlar, davlat naslchilik va urchitish stansiyalari, O'zbekiston SSR Qishloq xo'jaligi ministrligi, Qoraqalpog'iston ASSR Ministrlar Sovetiga alohida vazifalar yuklatilgan. Sut va sut-go'sht yetishtiruvchi chorva xo'jaliklarida sut sog'ish, sutda yog' va oqsil moddasini ko'paytirish, go'sht yetishtiruvchi tarmoqda chorva mollarining tez o'sib, yetilish qobiliyatini oshirish, ularning go'sht sifatini yaxshilash, sarflangan ozuqadan yuqori darajada naf olish, qorako'lchilikda jaket sort qorako'l terilar yetishtirishni hamma choralari ko'rib ko'paytirish, sur qorako'l terilarini va sherozi qorako'l terining nodirroq sortlarini yetishtirishni ko'paytirish va sifatlarini yaxshilash, sergo'sht, serjun qo'ychilikda dag'al jun qirqishni ko'paytirish va uning sifatini yaxshilash, yarim mayin junli sergo'sht-serjun qo'y turlarining guruhlarini vujudga keltirish, ularning tez o'sib, yetilish qobiliyatini oshirish, qo'ylarning go'shtdorligini oshirish va go'sht sifatini yaxshilash, cho'chqachilikda urg'ochi cho'chqalarning serpusht va sersut bo'lishini ta'minlash, cho'chqa bolalarining tez o'sib, yetilish qobiliyatini oshirish, boqishning sifatini yaxshilash, sarflangan mol ozuqasidan yuqori darajada naf olish, echkichilikda sovet zotli serjun echkilarning sonini hamma choralari ko'rgan holda ko'paytirish, echkilarning jun mahsuldorligini oshirish, sanoatbop tivit beradigan echki podalarini vujudga keltirish, parrandachilikda sertuxum tovuqlarni ko'paytirish, nasl sifatini yaxshilash, parrandalarning tez yetilish qobiliyatini oshirish kabi ustuvor vazifalar belgilandi[5].

Xulosa. Qarorga muvofiq, O'zbekiston SSRda qoramol zotlarini rayonlashtirish amalga oshirildi. Jumladan, Toshkent viloyatining Kalinin va Yangiyo'l tumanlarida olachipor va shvits zotli, Sirdaryo viloyatining Guliston, Sirdaryo, Kirov, Paxtaorol, Jetisoy, Jizzax, Yangiye, Forish, Zomin, Ilich tumanlarida bushuev, avliyoota, shvits, olachipor, Farg'ona viloyatining Kirov, Bog'dod, Quva tumanlarida shvits, olachipor, Andijon viloyatining Andijon, Namangan tumanlarida olachipor, shvits, Samarqand viloyatining Ishtixon, Narpay, Samarqand tumanlarida krasnostep, olachipor, Buxoro viloyatining Buxoro, Vobkent, Kogon tumanlarida krasnostep, olachipor, Qashqadaryo viloyatining Koson, G'uzor, Qamashi, Shahrisabz, Yakkabog', Qarshi va Chiroqchi tumanlarida shvits va krasnostep, Surxondaryo viloyatining Termiz tumanida shvits, Xorazm viloyati va Qoraqalpog'iston ASSRning barcha tumanlarida krasnostep zotli qoramollarni urchitish belgilab berildi[6]. Shuningdek, qoramol zotlarini rayonlashtirishga bog'liq harakatlar natijasida shvits zotli qoramollar urchitiladigan tumanlarda olatog' zotli qoramollar, olachiporga ustuvorlik berilgan hududlarda Estoniya zotli, krasnostep zoti belgilangan joylarda qizil Estoniya, qo'ng'ir Latviya sigirlari, rayonlashtirilmagan hududlarda esa qozoqi oqbo'sh, santagertruda, aberdin-angus, gereford, qolmiq zotli mol turkumlari ham iqlimlashtirilgan. Buning sababi maxsus sergo'sht molar,

buqalarni ko'paytirish orqali davlat buyurtmalarini oshig'i bilan bajarishga intilish edi.

ADABIYOTLAR

1. Қабулов Э. XVIII асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошларида Сурхон воҳаси хўжалиги. Тарих фанлари доктори диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2019. – Б.27.
2. Кадырова М. История развития животноводства в Узбекистане (80-е годы). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Ташкент, 1993. – С.4.
3. Ўз МА, Р.837-фонд, 41-рўйхат, 544-иш, 156-варақ.
4. Хамдамов А. Себестоимость продукции скотоводства и пути ее снижения (На примере колхозов Самаркандской области Узбекской ССР). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Ташкент, 1971. – С.3.
5. Ўз МА, Р.95-фонд, 1-рўйхат, 1701-иш, 31-варақ.
6. Ахмедов Н. Коммунистическая партия Узбекистана в борьбе за развитие общественного животноводства (1966-1970 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Ташкент, 1973.